

CHALLENGES BEFORE RELIGIOUS TRAINING IN THE INITIAL STAGE OF THE BULGARIAN EDUCATION SCHOOL ¹

Abstract: The challenges before Religion training in the Bulgarian general education school are many. They are provoked mainly by the legislation regulating training. In the second place we put the issue of staffing of the school subject Religion and the role of the Ministry of Education and Science in supporting the learning process.

Author information:

Ivelina Nikolova

Department of Theology
Faculty of Philosophy and History
University of Plovdiv Paisii Hilendarski

✉ ivelina_selo@abv.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

Religion, school, education, professional qualification.

Темата за изграждането на правилна стратегия за развитието на българското училищно образование е интерпретирана многократно от научни работници и специалисти, обект е на обсъждане в образователни и обществени сектори, присъства и в полезрението на медиите; тя засяга косвено или пряко всеки български гражданин.

Няма да бъде преувеличено ако кажем, че характерно за българската образователна система е нейното постоянно състояние на преход, но и на изоставане „от съвременните реалности и динамиката на обществения живот“.² Новостите в европейската образователна политика постоянно я изправят пред различни предизвикателства, а скоростта, с която я достигат, е толкова бърза и необичайна, че тя не винаги успява да реагира резултатно и на време (Е. Алиндер-Исмаилова, 2016).³

Въпреки трудностите и предизвикателствата, училището остава едно от най-важните образователни звена в една държава. То е хранителната среда за личностното развитие на подрастващите, но и на всички дейностни отрасли, които функционират в него. В този контекст е интересна темата за мястото на обучението по предмета Религия (Православие) в българското общообразователно училище, главно в начален етап (Кожухаров, В., 2009; Йорданова, Г., 2017),⁴ където обучението се реализира по-мощно. В случая имаме предвид предметът

¹ Статията се издава по проект КП 06 ОПР 05/6 към ФНИ.

² Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006-2015 г.), с. 6.

³ Alinderr-Ismailova, Ergidhan (2016). Interkulturnoto obrazovatelno prostranstvo v konteksta na socializatsiata na lichnostta. V: GCHU “Ep. Konstantin Preslavski”, t. XVI D, Pedagogicheski fakultet, Shumen, s. 366.

⁴ По данни на МОН през учебната 2017/18 г. 8 200 ученици са изучавали Религия. 90% от тях са в началния курс, 7-8% - в прогимназията. Само 4 са гимназиите у нас, в които ученици изучават Религия. За да се формира група по този предмет, са необходими поне 13 желаещи. Със сигурност броят им се е увеличил за последните две години. Повече виж Georgieva, S. (2018). 10 500 detza uchat religia v uchilishte. <https://www.segabg.com/category-bulgaria/10-500-deca-izuchavat-religiya-uchilishte>.

Религия (Православие), който през последните пет години среща различни предизвикателства в опитите си да се впише в една светска⁵ и почти напълно реформирана образователна среда.

1. Мотив и повод за избор на изследователския проблем

Мотивът за избора на настоящия изследователски проблем вероятно ще прозвучи тривиално. На първо място той произтича от дългогодишния ми опит в преподаването на предмета Религия в началния етап на общообразователното училище и от преките ми наблюдения върху начина, по който протича то. На второ място, поради отговорността си на преподавател в едно административно звено на висшето образование,⁶ се чувствам длъжна да споделя това, което мисля с надежда, че в някакъв следващ етап бъдещите теолози и учители по Религия ще могат да променят настоящето.

Обучението по Религия (Православие)⁷ в Република България е елемент от цялостната система на училищното образование в Европа⁸ и като такава е обект на засилен обществен, политически, църковен и образователен интерес. Към него се отправят предизвикателства и във връзка с религиозната свобода и свободата на вероизповедание в страните членки на Европейския Съюз, в контекста на съвременните директиви в българското общообразователно училище. Опитът дотук на българските специалисти в преподаването на Религия (Легкоступ, М., 2017)⁹ целеше да подобри качеството на религиозното обучение в страната с оглед ситуирането му в образователната среда, но и съобразно изискванията на Църквата и на ЕС.

2. Има ли място обучението по Религия в системата на българското училищно образование?

Както в повечето европейски страни, така и в нашата страна функционират главно два сектора за религиозното обучение. Първият е държавния сектор, ситуиран в училищата. Вторият, условно наречен „частен сектор“, е основан главно на конфесионално-църковен подход и се реализира в прицърковните (неделни) училища. В широк смисъл двата сектора имат едни и същи цели, но въпросът за мястото на обучението по Религия в системата на училищното образование изисква по-специално внимание.

Без значение на сектора, в който е ситуирано обучението по Религия, по своята същност то е носител на основни ключови идеи, които са приоритетни и за образователно-

⁵ Чл. 11. (1) Предучилищното и училищното образование в Република България е светско (Закон за предучилищното и училищното образование Обн., ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., в сила от 1.08.2016 г., изм. и доп., бр. 98 от 9.12.2016 г., в сила от 1.01.2017 г., изм., бр. 105 от 30.12.2016 г., в сила от 1.01.2017 г., бр. 58 от 18.07.2017 г., в сила от 18.07.2017 г.).

⁶ Катедра „Теология“ към ПУ „Паисий Хилендарски“.

⁷ За краткост по-долу ще бъде записвано само съкратеното наименование на предмета – Религия.

⁸ В шест европейски страни религиозното обучение се радва на статут на задължителен учебен предмет без право на алтернатива. Такива страни са Австрия, Гърция, Ирландия, Кипър, Румъния, Ирландия. В други осем страни в Европа то е застъпено като задължително, но с право на алтернативен предмет – като Етика, Нравственост и др. Това е така в следните страни: Белгия, Германия, Литва, Полша, Словакия, Сърбия, Финландия и Черна гора. (Kozhuharov, V (2009). *Religioznoto obrazovanie v evropeiskata uchilishtna Sistema dnes*. V. Tarnovo: Vesta, с. 184. Повече виж Yordanova, Galia (2017). *Training in religion in school - mission (im)possible*. In: 12th INTERNATIONAL BALKAN EDUCATION AND SCIENCE CONGRESS, p. 462, 463).

⁹ В своето изследване „Иновативен модел за подкрепа на обучението по Религия на територията на Община Кюстендил“ Магдалена Легкоступ посочва няколко имена и трудове на водещи педагози в областта на религиозната педагогика, чийто опит и постижения стои в основата на изградени стратегии за преподаване на Религия. На местно ниво бихме могли да посочим съвременните изследвания в областта на теорията и методиката на училищното обучение по Религия, осъществени от проф. д-р Божидар Андонов, доц. д-р Магдалена Легкоступ и ставрофорен иконом д-р Захарий Дечев (Legkostup, Magdalena Marinova (2017). *Innovative model for support of religious education in Kyustendil Municipality*. In: *Edu&Tech Education and Technologies*, № 8, p. 86).

възпитателния процес. Като двигател, подпомагащ усилията на училището в неговата възпитателна и духовна мисия, предметът Религия съдейства за резултатното изграждане на високи образователни модели на поведение в подрастващите, които се пренасят и в извънкласна общност:

- той помага на училището в усилията му за създаването на благоприятни фактори за развитие на духовните, нравствените, творческите и културните способности в подрастващите, формира морални ценности и духовни ориентири в тях;

- предметът утвърждава националното, веровото и хуманното съзнание на учениците, запазва уникалността на всеки ученик чрез изборът му да променя нагласите си в избор на доброто;

- предметът предоставя възможности за организиране на ценностните отношения между ученици, родители, училищна общност, Църква и социална общност чрез различни форми на духовната, църковната и културната просвета;

Споменатите цели биха останали имагинерни при една не достатъчно добре организирана среда, дори урегулирана с редица законодателни и нормативни актове. Какво се случва на практика?

3. Нормативен статус, регламентиращ обучението по предмета Религия в общообразователното училище

Обучението по Религия в българското училище притежава ясен нормативен статус, съблюдава международните конвенции, ратифицирани от България, нейните конституционни и законови принципи.

3.1. Правни принципи, на които се основава обучението по Религия в българското общообразователно училище¹⁰

- Религиозна толерантност (*Общата декларация за човешките права* от 1948 г., чл. 26, § 2.);

- Свобода на религията и съвестта (*Общата декларация за човешките права* от 1948, чл. 18);

Правото на детето на свобода на мисълта, съвестта и религията (*Конвенция за правата на детето*, чл. 14, ал. 1);

- Свобода на съвестта и избор на вероизповедание (*Конституция*, чл. 37; *Закон за вероизповеданията*, чл. 4);

- Равнопоставеност на вероизповеданията (*Конституция*, чл. 37; *Закон за вероизповеданията*, чл. 4);

- Светски характер на държавата и образованието (*Конституция*, чл. 13; *Закон за народната просвета*, чл. 5; *Закон за вероизповеданията*, чл. 4);

- Формиране на толерантност и уважение към религиозното идентичност на всеки гражданин (*Закон за предучилищното и училищното образование*, чл. 5, ал. 1, т. 8);

- Недопускане на идеологическо и религиозно индоктриниране на учениците (*ЗПУО*, чл. 11, ал. 2).

3.2. Нормативни актове, на които се основава обучението по Религия общообразователните училища на Република България

Нормативните актове, на които се основава обучението по Религия на територията на общообразователните училища в Република България са следните:

- Конституция на Република България

¹⁰ Принципите са цитирани от проектът за учебна програма по Религия на МОН за неконфесионално обучение.

- Закон за Вероизповеданията
- Закон за Народната просвета
- Правилник за прилагане на Закона за Народната просвета
- Закон за предучилищното и училищното образование (ЗПУО), в сила от 1.08.2016
- Наредба за учебния план (проект на МОН)
- Закон за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план
- Наредба № 7 от 29 декември 2000 за определяне броя на паралелките и групите и броя на учениците и на децата в паралелките и в групите на училищата, детските градини и обслужващите звена
- Наредба № 5 от 15.05.2003 за оценяване и одобряване на учебници и учебни помагала
- Наредба № 3 от 18 февруари 2008 за нормите за преподавателска работа и реда за определяне на числеността на персонала в системата на народната просвета
- Европейска конвенция за правата на човека.

Основното регламентиране на обучението по Религия в българското общообразователно училище се осъществява от новият ЗПУО от 2016 г. В чл. 75 (4) е посочено, че „в процеса на училищното образование религиите се изучават в исторически, философски и културен план чрез учебното съдържание на различни учебни предмети“. При условията и по реда на действащия Закон „в процеса на училищното образование може да се изучава и учебният предмет Религия“.

Регламентираното изучаване на Религия във форма на свободноизбираема (СИП) и на задължителноизбираема подготовка (ЗИП) се извършва от Закона за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план (ЗСОМУП), влязъл в сила през 2002 г. (ДВ, бр. 95 от 2002) и с Инstrukция № 2/23.06.2003 за провеждане на обучението по учебен предмет „Религия“ (ДВ, бр. 60 от 2003) (Йорданова, Г., 2017).¹¹

Законодателните наредби придават завършена визия на обучението по Религия и сякаш го подсигурият практически целесъобразно. В действителност тези наредби организират формално всичко, но на практика няма нито възможен, нито качествен процес на обучение по Религия.

4. Административни, кадрови и съдържателни предизвикателства пред обучението по Религия

Основните предизвикателства пред предмета Религия са от различно естество. Първо, те изхождат от една нецелесъобразно конструирана и прилагана законодателна наредба, която урежда административният въпрос с обучението по предмета само теоретично. Липсва и съдържателната визия за неговото функциониране (на ниво образователни технологии, учебна програма и учебна литература по предмета),¹² разгърната в ясна стратегия и концепция за обучение и преподаване.

Оказва се обаче, че обучението по Религия никога не е бил поместван в подобна стратегия, дефинираща механизмите на действие на отделните нива в него: организация на учебния процес, кадрово обезпечаване на предмета, съдържателна рамка. Отсъстват и съвременни концептуално ориентирани подходи за изграждане на качествено ново обучение по предмета.

¹¹ Повече виж Yordanova, G. (2017). Training in religion in school - mission (im)possible, p. 462.

¹² Дали е постижение, или недостатък фактът, че за деветдесет години само веднъж се написаха нови учебници по Религия, които в момента преминават процедура за одобрение в МОН, а за петнадесет години два пъти се утвърди като „нова“ една и съща учебна програма по предмета, също е въпрос, върху който си заслужава да се замислим.

4.1. Заблудата, че от 2018 г. обучението по Религия е обезпечено от „нова“ учебна програма по Религия (УПР)

Първата заблуда, че имаме съдържателно обезпечено преподаване на предмета Религия, е на ниво учебна програма.

Началото на актуализирането на учебните програми по общообразователните дисциплини, включително и по предмета Религия, се наложи с въвеждането на новия ЗПУО (2016 г.)¹³. Актуализирането на УПР е важна предвид редица обстоятелства, а също и глобални промени, въздействащи пряко върху динамиката на межкултурния и междурелигиозния диалог. Те създават възможност за изграждане на знания в учениците не само в теоретичен, но и в практико-приложен план. В съответствие с това, по някои учебни предмети се осъществи преориентация от знаецентристки към компетентностен подход (Димчев, К., 2010).¹⁴ Не такава е ориентацията на предмета Религия и съдбата на неговата УП.

На 24.08.2018 г. със Заповед № РД09-1474 Министъра на образованието и науката одобри за „нова“ старата УПР (1. – 12. клас), по която се преподаваше през последните петнадесет години. Това стана ясно още при публикуването на програмата за публично обсъждане. Не последва дори коментар от представители на Църквата, на висшите богословски школи или на учителската гилдия на това безпрецедентно действие.

Нямаме отговор на въпроса защо трябваше да се свиква Експертен съвет по Религия към МОН с представители на БПЦ, университетски преподаватели, учители и др., на които беше възложено да сформират екипи за написването на нова УПР от 1. клас до 12. клас? Експертния съвет или не успя да се справи с поставената задача, или беше подбуден целенасочено да противодейства. Вероятно има и причини, които не са ни известни. Със сигурност „новата“ УПР показва безсилието, безхаберното или некомпетентността на тези, от които пряко зависи развитието на религиозното обучение.

Заблудата с официалното утвърждаване на старата УПР, припозната като „нова“ не е нещо странно. На фона на цялостната стратегически планирана конфронтация с предмета Религия, тя е нормална. Това обстоятелство обаче не ограничава правото ни да се запитаме кой и защо се опитва да пречи на преподаването на Религия в образователното училище и кой ще плати цената? Със сигурност ние, учителите по Религия, но и нашите деца, ще заплатим най-високата цена за целенасоченото или безхаберно погубване на предмета. Защото ако днес учителят по Религия е потиснат, смазан и възпрепятстван, неравнопоставен и често пъти унижаван в изпълняването на мисията си по ред нерегламентирани или negliжирани причини, утре бъдещото поколение на България ще отговори поведенчески на този въпрос. Тогава обаче ще бъде късно да се замислим за алтернативите.

Наред с тези обстоятелства, предизвикателствата пред предмета Религия на ниво училищна среда, също не са малко. Те са свързани главно със затрудненията за неговото финансиране и с невъзможността за ситуирането му в организацията на учебния ден.

4.2. Делегираните бюджети и нефинансирането на предмета Религия

Мястото на предмета Религия в учебния план на общообразователното училище е практически непригодно, което затруднява изготвянето на годишния хорариум на учителите по

¹³ Всеки, който се интересува от въпроса как изглежда една актуализирана УП по някоя от общообразователните учебни дисциплини, може да я открие на уебстраницата на МОН. Там са поместени новите УП, влизачи в сила от учебната 2016/17 до 2019/20, предстои да бъдат поместени и следващите – 2020/21 и 2021/22 учебна година. Целта е от 2021 г. да бъде затворен пълният цикъл за осигуряването на обучението, свързано с общообразователната подготовка на учениците от 1. до 12. клас.

¹⁴ Повече виж Dimchev, K. (2010). *Osnovi na metodikata na obuchenieto po bulgarski ezik*. S., c. 219-232.

Религия. Ако все пак това се случи, те получават ниско финансово възнаграждение, което е не само неадекватно на образователния стандарт, но и обидно и оронващо престижа и достойнството им.¹⁵ Днес финансирането на предмета зависи от отделянето на средства от делегирания бюджет на съответното училище.

Системата на делегирани бюджети се прилага в българската образователна система вече две десетилетия. Пилотното ѝ въвеждане е през 1995 г. (Иванов, С., Димчев, П., 2007).¹⁶ С постановление на МС от 2004 г. се въвежда финансиране на база брой ученици, като се предвижда ежегодно да се залагат различни стандарти, които зависят от вида училище и паралелка, но не и от Общината, в която училището е разположено. Общините получават средствата за образование, които разпределят според броя ученици и разходния стандарт, приложим за съответните училища, според специфични формули, които вземат предвид и някои материални обстоятелства.¹⁷

Практиката показва, че е налице пълна децентрализация в резултат на въвеждането на делегираните бюджети в училищата, които създават множество трудности по места (Николов, А., 2017).¹⁸ Що се отнася до обучението по Религия делегираните бюджети се оказват сериозната пречка за неговото финансиране. В по-голямата си част финансирането на допълнителните дейности или на дейностите в занимания по интереси,¹⁹ където попада и обучението по Религия, се пренасочва към други „по-важни“ дейности. Оказва се, че на ниво „делегирани бюджети“ предметът Религия тежи на училищния бюджет, при все че нормативно той се изучава веднъж седмично, а учителят по Религия получава изключително ниско заплащане.

4.3. Мястото на предмета Религия в целодневната организация на училищното образование

Целодневната организация на учебния процес е регламентирана в Инструкция № 1 от 30.10.2014 г. за провеждане на целодневна организация на учебния ден. Според чл. 2. в целодневната организация се провеждат задължителни учебни часове, „дейности по самоподготовка, занимания по интереси и организиран отход и спорт“.²⁰ Учениците се натоварват с почти неограничен брой учебни предмети от общообразователната, факултативната и допълнителната подготовка, и отделно от клубове, кръжоци др. дейности.

¹⁵ Учителите по Религия в начален етап работят на граждански договор с лекторски часове, заплатени между 5.00 и 7.00 лв. за уч. час. Годишният хорариум е между 30 и 34 уч. часа. При възможност за набавянето на пълен годишен хорариум от 648 уч. часа (виж Наредба № 4 от 20.04.2017 г. за нормиране и заплащане на труда Обн. - ДВ, бр. 34 от 28.04.2017 г., в сила от 01.01.2017 г.; изм. и доп., бр. 76 от 19.09.2017 г., в сила от 01.09.2017 г., Приложение № 1 към чл. 4, ал. 11), учителите не могат да преминават на трудов договор, защото в повечето от случаите училището няма възможност за допълнителен щат. Към това трябва да добавим незачитането на трудовия им стаж.

¹⁶ Повече виж Ivanov, S., Danchev, P. (2007). Finansirane na obshtestvenoto obrazovanie v Bulgaria, OSI/LG.

¹⁷ Нормативните документи, свързани с финансирането на образователната система могат да бъдат намерени на <http://www.mon.bg/?go=page&pageId=9&subpageId=66>.

¹⁸ Паралелно обаче съществува и отделна формула за финансиране на заплатите в сектор „Образование“. Системата на т.нар. делегирани бюджети, която се ползва днес (с някои по-малки измамения), започва да се прилага през 2007 г. с въвеждането на единните разходни стандарти и е описана в повече подробности в следващия сегмент. Повече виж Nikolov, A. (2017). Finansirane na uchilishtata. Efekti varhu byudzhetirano, zaplatitie i kachestvoto na obrazovanie. Institut za pazarna ikonomika. S., s. 3-4.

¹⁹ В чл. 4 от Инструкция № 1 от 30.10.2014 г. за провеждане на целодневна организация на учебния ден ясно се посочва, че финансирането на дейностите от целодневната форма на обучение се осъществява от бюджета на училището.

²⁰ Пак там.

Реално място за изучаването на предмета Религия на практика няма, защото редица обстоятелства го отстраняват принудително:

- Първо, според Наредба № 4 от 30 ноември 2015 г. за учебния план²¹ предметът попада в разделите „Б“ и „В“, където е допустимо да се изучава в избираема или факултативна форма. Паралелно с него в блок „Б“ и „В“ от учебния план присъстват голям брой учебни предмети, с които някои начални учители допълват своите хорариуми. Законови пречки директорът да постави двата предмет в едно и също време, няма. По право учениците се пренасочват към предмета, администриран от вътрешния учителски състав, за сметка на предмета Религия, който се преподава от външен учител. Така предметът Религия се оказва в една регламентирана конкурентна среда и често пъти губи битката, защото винаги има „по-важни“ предмети от него.

- Предметът Религия може да бъде изучаван и в занимания по интереси,²² поради характера на неговото тематично направление.²³ Раздел IV от Инструкция № 1 от 30.10.2014 г. за провеждане на целодневна организация на учебния ден регламентира организирането на дейностите, включени в занимания по интереси, за които е отделено два учебни часа.²⁴ Според чл. 16 (2) те „се организират и провеждат съобразно възможностите на училището“. Разбираемо е, че в предвиденото часово време трудно могат да се вместят всички предвидени дейности. Получава се така, че един и същи брой деца трябва да бъдат пренасочени едновременно към няколко допълнителни дейности, протичащи паралелно. Предметът Религия отново се оказва необезпечен откъм брой деца, а оттам – и ненужен. Става ясно, че чрез назованата Инструкция практическа реализация за предмета няма.

- Често пъти учениците избират тези допълнителни дейности, които ги разтоварват психически и умствено. Предметът Религия обаче не е сред тях, тъй като не може да се сравни нито с физическо възпитание и спорт, нито с шах или театрално изкуство. Обучението по Религия е интересно, но специфично и сериозно. За да се изучава предмета, се изисква внимание, интерес и желание от страна на учениците.²⁵ В повечето от случаите учителят по Религия отново трябва да подходи с разбиране и да се оттегли, защото в предвиденото часово време за изучаване на Религия (приблизително от 15.00 ч. до 17.00 ч.) учениците желаят да отдъхнат от часовете за общообразователна подготовка и самоподготовка. Друг е въпросът, че много от тях не посещават занималня или го правят в определени часове, което също намалява

²¹ В чл. 2, ал. 2 е записано следното: (2) Структурата на учебния план обхваща три групи учебни часове, разпределени в раздели, както следва:

1. раздел А – задължителни учебни часове;
2. раздел Б – избираеми учебни часове;
3. раздел В – факултативни учебни часове.

Чл. 8. (1) В избираемите учебни часове на учебния план може да се осъществява обучение за придобиване на: 10. подготовка по учебния предмет религия.

²² Организацията на учебния процес в занимания по интереси регламентирана в Инструкция № 1 от 30.10.2014 г. за провеждане на целодневна организация на учебния ден. Издадена от министъра на образованието и науката, обн., ДВ, бр. 93 от 11.11.2014 г., в сила от 11.11.2014 г.

²³ Според чл. 22 от Инструкция № 1 от 30.10.2014 г. в частта „Занимания по интереси“ се включват следните тематичните направления: наука, история и традиции, изкуства, спорт, образователни и развиващи игри и други.

²⁴ В чл. 8 от спомената Инструкция е записано следното: (1) Дейностите в полуинтернатните групи се разпределят дневно, както следва: самоподготовка – 2 часа; организиран отход и спорт – 2 часа; занимания по интереси – 2 часа.

²⁵ Преди да пристъпят към избор на предмета Религия измежду многото други допълнителни дейности в училище, учениците са мотивирани от комуникация по темата в семейната среда. Деца със стабилна мотивация спрямо християнската религия, лесно могат да направят своя избор и в училище и този избор да бъде траен.

шансовете за сформирването на група от 13 деца.²⁶ До същия проблем довежда и посещаването на допълнителни дейности от учениците извън училището.

- В много от случаите, за да се регламентира все пак точно време на преподаването на предмета Религия, часът се поставя във времето за обяд на децата. Тогава те трябва да избират дали да обядват или да учат, или след като приключат с обяда да пристигнат за часа, от който вече са останали броени минути.

5. Чия е грижата за кадровата обезпеченост на предмета Религия?

Професионалното развитие на учителите е стратегическа цел на МОН, но и на всяко училищно звено, към което поставят изисквания за надграждащата подготовка на педагозите. Училищните условия, организацията на възпитателно-образователния процес и други фактори определят спецификата на професионална му позиция и дейности.

Що се отнася до професионалната подготовка и кадровото обезпечаване на предмета Религия, за никого не е тайна, че висшите учебни заведения, в които се осъществява обучението на бъдещите учители по Религия в направление 2.4. Религия и теология,²⁷ изпитват множество затруднения откъм ресурси и качество. Интересът към него е силно занижен. Причините за това се коренят и в други проблемни гnezда, които засягат качеството на обучение във висшето училище и, които няма да бъдат обсъждани тук.

Не можем да се абстрахираме обаче от един много по-сериозен въпрос, който излиза извън субективните граници на висшите богословски школи и, чийто основен инициатор е държавата. Става въпрос за организирания курсове от МОН за преквалификация на начални учители в учители по Религия, които започнаха от 2018 г., и които тенденциозно ще продължават през следващите години в поэтапното преквалифициране на прогимназиални и гимназиални учители, в учители по Религия.

5.1. Програма „Квалификация“ на МОН

През м. декември 2018 г. започна едногодишния курс на обучение по програма „Квалификация“ на МОН, чрез който 60 бр. начални учители,²⁸ трябва да придобият допълнителна квалификация „учител по Религия“. Курсът е финансиран МОН, а според Мярка III на програмата нейните цели се свеждат до обезпечаване „на системата на предучилищното и училищното образование с учители по религия“. ²⁹ Така придобиване на допълнителна квалификация „учител по религия“ от началните учители,³⁰ се провежда регламентирано, в съответствие с изискванията на Наредба за държавните изисквания за придобиване на професионална квалификация „учител“ и правилниците на съответното висше училище.³¹

Парадоксите в случая са няколко. Първо, обучители в курса бяха университетски преподаватели от трите висши богословски школи в страната, които в същото време се борят конкурентно помежду си за обезпечаване на собствените си педагогически кадри в направление 2.4. Религия и теология. На практика се получи така, че negliжираме конкурентното си

²⁶ Повече виж Наредба № 7 от 29 декември 2000 г. за определяне броя на паралелките и групите и броя на учениците и на децата в паралелките и в групите на училищата, детските градини и обслужващите звена (загл. доп. - ДВ, бр. 27 от 2008 г.) в сила от 15.09.2001 г.

²⁷ Това са главно Богословският факултет към СУ „Св. Климент Охридски“, Православният богословски факултет към Великотърновският университет „Св. св. Кирил и Методий“ и Катедра по „Теология“ към Философско-историческия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“.

²⁸ „Брой участници придобили допълнителна професионална квалификация „учител по религия“- до 60“. Повече виж Национална програма „Квалификация“ (МОН). <https://www.mon.bg/100744>.

²⁹ Програма „Квалификация“, с. 5.

³⁰ Пак там, с. 8.

³¹ Пак там, с. 10.

задължение да привлечем студенти за бъдещи учители по Религия, и обединяваме усилия в преквалифицирането на началните учители в учители по Религия. Стана ясно, че обучителите в преквалификационния курс на МОН не само измениха на позициите и авторитета на заведението, в което преподават, но създадоха висока конкуренция и на учителите-богослови, които обучават.

Второ, безпрепятствено МОН взима „в свои ръце“ кадровото обезпечаване на предмета Религия под погледа на висшите богословски училища и на Църквата, които не само че не протестираха, но и доброволно сътрудничиха. Това обстоятелство ни кара да си зададем абсурдния въпрос, чийто отговор трябва да бъде ясен от само себе си: чий приоритет е кадровата подготовка на учители по Религия – на Църквата или на държавата? Кой има право да обучава учители по Религия в специфичното направление – висшите богословски школи към държавните университети, Църквата или МОН? От 100 годишна традиция, нормативно и по право това се извършва от висшето богословско звено. На практика чрез безконтролната намеса на МОН обаче се изземват техните функции и тези на Църквата, но още по-парадоксалното е, че никой не протестира срещу това.

Трето, контрол върху съдържателното протичането на преквалификационния курс няма. Липсва също и елементарен академичен критерий за сформирани на лекционните курсове. Всяко висше учебно заведение определя изискванията за учебните програми, съдържателното обезпечаване и т.н. В крайна сметка курсът осъществи една от целите си, която принципно е цел на подобни проекти – усвояване на средства и отчитане на дейности.

5.2. Национална програма „Мотивирани учители“ на МОН

Вторият подобен успешен опит МОН реализира чрез националната програма „Мотивирани учители“,³² която цели „осигуряване на обучения на действащи учители чрез създаване на условия за придобиване на допълнителна професионална квалификация по някои направления, включително и Религия.“³³ Изрично се посочва, че начални учители се преквалифицират в учители по Религия, защото в училищата има „дефицит от учители по Религия“.³⁴ И отново парадоксалното преквалифициране се извърши от специализираните богословски висши учебни заведения в страната. Нито един техен представител, нито представител от Църквата си зададоха логичния въпрос: защо дефицитът от учители по Религия не пренасочи усилията на МОН и на Църква в качествената подготовка на учители-богослови за покриване на нуждите от кадри в преподаването на Религия, а се наложи преквалифицирането на началните учители? Никой не взе предвид това, че положението на учителите по Религия е унищително. Те вършат своите задължения в неравноправни условия, ощетени откъм заплащане, време и място в образователната училищна среда, като в същото време висшите богословски школи, които са ги подготвили, сега обучават начални учители, които регламентирано им взимат хляба.

Излишно е да споменаваме, че и този курс протича съмнително откъм качество и съдържание, но без съмнение приключва успешното усвояване на средства и изпълнение на поставените в него цели.

³² Срокът на програмата е 2019 г, а общия бюджет е на стойност 1 700 000 лв. Повече виж на <https://www.mon.bg/bg/100429>.

³³ Национална програма „Мотивирани учители“, с. 2.

³⁴ Пак там, с. 3.

5.3. Проект „Подкрепа за успех“³⁵

Проект „Подкрепа за успех“ цели да подпомогне финансирането на различни занимания по интереси, като се повиши мотивацията за учене на различни целеви групи ученици³⁶ и стимулира творческите им изяви в направления, недублиращи съдържанието на учебните предмети.³⁷

И този проект влезе в услуга на МОН, но този път чрез създаването на допълнителната дейност в занимания по интереси – „Християнски ценности“. За да бъде обезпечена кадрово, но не от учители-богослови, МОН предвиди и обучение на учители от трите степени на образованието, ситуирано в няколко града в страната. Обучението отново се извърши от университетски преподаватели от трите висши богословски школи.

Преките ми наблюдения от един от проведените курсове започна първо с пълната дезинформираност на учителите по отношение на целите на курса, мотивите, резултатите и приложението му. Курсът беше организиран за три дена в провинциални градове в страната. Съмнителното качество на обучението е безпрецедентно: учители от висшите школи изготвиха учебни програми, които дори не бяха съгласували помежду си; критерии за лекционния подбор няма, няма изисквания за насоката на курса; няма нищо. От друга страна по-голямата част от обучаваните учители не знаеха защо присъстват на курса, ще получат ли някаква квалификация след приключването му, каква и за какво ще им послужи тя. Според общата изразена позиция, те присъстват по изричното настояване на директорите. Директорите от своя страна изпращат учителския персонал по нареждане на местното РУО. В крайна сметка всичко се случва, за да се изпълнят целите на програмата на МОН и да се усвоят отделените средства. Тази страна на въпроса не е съществена за нас. По-тревожното е, че след приключването на курса голяма част от участвалите в него учители бяха подканени настоятелно да сформират и групи по „Християнски ценности“, за да се обезпечи и другата поставена цел на програмата, свързана с практическото реализиране на вече обучените учители. В резултат на това след няколко месеца в МОН постъпи информация, че 50 000 ученици в страната изучават курса „Християнски ценности“. Тази цифра следва да покаже на практика успеха от преминалия курс на обучение на учителите, както и мотивацията на учениците. Но никой не попита каква е професионалната грамотност на учителите от тридневния курс на обучение, по каква учебна програма или годишно разпределение преподават, кой упражнява контрол върху случващото се?

Отново никой не попита защо за пореден път се допуска предметът Религия да се постави в една изкуствено сформирана конкурентна среда? Защо се допуска „агенти“ от страна на началните учители, в някои случаи дори без тяхното мотивирано желание, да преподават предмет, конкуриращ предмета Религия по съдържание, по време на изучаване и по кадрова обезпеченост? На практика се случва така, че курсът „Християнски ценности“ пренасочва ученици, изучаващи предмета Религия, в друг дублетен курс. Стръскащата цифра от 50 000 ученици, изучаващи курса „Християнски ценности“ за една година, е високо конкурентна на броя ученици, изучаващи предмета Религия (не повече от 10 000 – 15 000 в цялата страна).

³⁵ Проект BG05M2OP001-2.011-0001 „Подкрепа за успех“, финансиран от Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ 2014-2020, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейските структурни и инвестиционни фондове.

³⁶ Целеви групи в проект „Подкрепа за успех“ са няколко: ученици в риск от отпадане; ученици, на които е необходимо предоставяне на услуги по кариерно ориентиране в прехода от прогимназиален към гимназиален етап на образование; ученици в училищата с по-ниска концентрация на ученици в риск от ранно отпадане; педагогически специалисти и др. заинтересовани страни (родители, представители на неправителствени организации, образователни медиатори, социални работници, ромски авторитети и лидери и др.). Пак там, с. 1.

³⁷ Повече виж „Стартираха дейностите по проект bg05m2op001-2.011-0001 „подкрепа за успех“. <https://www.mon.bg/bg/100669>.

Умишлено или не, за пореден път предметът Религия беше изгласан целенасочено и мотивирано от училищното общообразователно пространство.

От всичко казано дотук можем да направим много изводи, които едва ли биха имали значение за някого. Ние, учителите по Религия, които никога не желаем да чуем, оставаме убедени, че въпреки непреодолимите препятствия, предметът има своето място в училищното образование.

Осъзнаваме и друго: необходима е пълна промяна първо в начина на мислене във връзка с предмета Религия, а след това и в практически пригоденото регламентиране на неговия статут. Това е свързано с множество законодателни и нормативни актове, и от чисто конструктивни решения и позиции на заинтересованите страни, и на тези, които изковават законите.

Но винаги има и друга страна – същинската промяна зависи и от нас. Тя е закодирана в човека, в неговото сърце и в желанието му да надскача себе си и всичко, което го заобикаля, но не, когато го игнорира, или когато му се противопоставя, а когато не желаем да се примири с него.

Ние, учителите по Религия, ще продължаваме да се борим и да се усъвършенстваме в мисията, към която сме призвани от Бога и, която изпълняваме по сърце, а не по дълг. Ако най-напред започнем от себе си, след това ще можем да я проектираме и върху нашите ученици, защото е близо времето, в което предметът Религия ще бъде в техните ръце. Задачата ни не е лека, но е постижима; по естество тя е присъща на всеки учител.

Отвъд обстоятелствата и отвъд очакваната промяна, учителят по Религия ще остане винаги същия – неговото учителско сърце е готово да се раздава не предвид обстоятелствата, а въпреки тях – точно тук и точно сега.